

روایت تصویری و تطبیق نگاره‌های بشارت تولد حضرت عیسی (ع)

در اسلام و مسیحیت*

سمیه زادامیری** مهدی محمدزاده*** رحیم چرخي****

چکیده

هنر ادیان اسلام و مسیحیت، در خدمت اعتقادات و روایات دینی کتب قرآن کریم و انجیل قرار داشته و هنرمندان ادیان مذکور با توجه به شرایط تاریخی و اجتماعی، دست به خلق آثاری با مضامین دینی زده‌اند. بشارت تولد عیسی (ع) نیز از جمله موضوعات دینی مشترک میان دو دین اسلام و مسیحیت است که مورد توجه هنرمندان در ادوار مختلف قرار گرفته است. اغلب نگاره‌های بشارت تولد عیسی (ع)، در هنر مسیحیت با اهداف دینی ترسیم می‌شدند. در واقع، این کار به منظور درک بهتر آموزه‌های انجیل برای مردم انجام می‌گرفت. مقاله حاضر، به بررسی ارتباط دین و هنر می‌پردازد و قصد دارد با مطالعه تطبیقی و محتوایی تصاویر معجزه بشارت تولد حضرت عیسی (ع) در ادیان اسلام و مسیحیت مشخص شود روایت بصری کدام تصویر انطباق بیشتری با دینی که در آن به تصویر درآمده دارد؟ و تأثیر دین در کدام عنصر یا عناصر تصویری نمود یافته است؟ همچنین، چه تفاوت‌ها و شباهت‌های بصری در تصاویر معجزه بشارت در میان ادیان اسلام و مسیحیت وجود دارند؟ این تحقیق، به روش توصیفی، تطبیقی و تحلیلی و با هدف بررسی میزان تطبیق تصاویر معجزه بشارت تولد حضرت عیسی (ع) در دو دین مذکور صورت گرفته است. اطلاعات و نمونه‌های مطالعاتی این پژوهش، به شیوه کتابخانه‌ای و اینترنتی گردآوری شده‌اند. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهند با توجه به مفاهیم و اعتقادات تقریباً مشابه در دو دین اسلام و مسیحیت که در مورد معجزه بشارت تولد حضرت عیسی (ع) وجود دارند، نگارگران مسلمان در به تصویر کشیدن برخی عناصر تصویری این موضوع، گاه متأثر از هنرمندان مسیحی بوده و گاه به آیات قرآن و متون تفسیری وفادار مانده‌اند. هنرمندان مسیحی نیز در بازنمایی این موضوع، بسیار نزدیک به تفاسیر انجیل عمل کرده و در این راه از نماد نیز استفاده نموده‌اند.

کلیدواژه‌ها: اسلام، مسیحیت، نگاره‌های بشارت تولد عیسی (ع)

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد سمیه زادامیری با عنوان «تصویرگری اعجاز پیامبران اولوالعزم بر اساس نمونه‌های موجود در نگارگری ایرانی» به راهنمایی دکتر مهدی محمدزاده و دکتر رحیم چرخي در دانشگاه هنر اسلامی تبریز است.

S.zadamiri@tabriziau.ac.ir

** کارشناسی ارشد هنر اسلامی، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.

m.mohammadzadeh@tabriziau.ac.ir

*** استاد، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز (نویسنده مسئول).

r.charkhi@tabriziau.ac.ir

**** استادیار، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.

مقدمه

هنر دینی، ریشه در تعالیم و آموزه‌های همان دین دارد. هنر ادیان اسلام و مسیحیت نیز به‌عنوان هنرهای دینی، تحت تأثیر تعالیم و آموزه‌های دینی خود بوده است. در واقع، تعالیم و دستورات دینی ادیان مختلف باعث جهت‌دهی فعالیت‌های پیروان خود در عرصه‌های مختلف شده‌اند و می‌توان دید نشانه‌های تصویری نگاره‌ها، وابسته به روایات و تعالیم دینی بوده که در آن خلق شده است. از این‌رو، برای بررسی یک اثر هنری و به‌خصوص هنر دینی، واکاوی و تحلیل اثر در دینی که در آن خلق شده، یکی از موارد مهم و تعیین‌کننده برای درک و فهم بهتر اثر است. بشارت تولد عیسی (ع) به‌عنوان یکی از موضوعات دینی مشترک در ادیان اسلام و مسیحیت، مورد توجه هنرمندان قرار گرفته است. در نگارگری اسلامی، بشارت تولد عیسی (ع) در نسخ خطی با موضوع تاریخی و ادبی به سفارش حاکمان وقت به منظور مشروعیت بخشیدن به حکومت آنها ترسیم شده است؛ در حالی که اغلب نگاره‌های موضوع مذکور، در هنر مسیحی برای نسخ خطی مذهبی و برای اهداف دینی ترسیم می‌شدند که در مراسم کلیسا مورد استفاده قرار می‌گرفت. در واقع، یکی از کاربردهای این تصاویر، درک بهتر آموزه‌های کلیسا برای تمامی اقشار جامعه بود که برای عبادت به کلیسا می‌آمدند. از این‌رو، این تصاویر باید برگرفته از آموزه‌های دینی ترسیم می‌شدند. برای این منظور، هنرمندان در بازنمایی تصویر و انتقال معانی، به متون دینی رجوع می‌کردند. از سوی دیگر، تشابهات و تفاوت‌هایی در تجسم این موضوع در ادیان مذکور وجود دارند. در این راستا در مقاله حاضر، تأثیر نگاه دینی اسلام و مسیحیت در موضوع بشارت تولد عیسی (ع) بر اساس متون دینی مورد بررسی قرار گرفته و تلاش شده مشخص شود که در به تصویر کشیدن این موضوع مشترک، در دو دین مختلف از چه عناصر تصویری مشترک و متفاوت استفاده شده است. در واقع، سؤال اصلی که این مقاله در پی پاسخ دادن بدان است، عبارت است از اینکه روایت بصری کدام تصویر، انطباق بیشتری با دینی که در آن به تصویر درآمده دارد و تأثیر دین در کدام عنصر یا عناصر تصویری نمود یافته است؟ همچنین، به تفاوت‌ها و شباهت‌های بصری موجود در معجزه بشارت در میان ادیان اسلام و مسیحیت پی خواهیم برد. از این‌رو، برای رسیدن به پاسخ سؤال‌های مورد نظر در طی مقاله حاضر، نخست بشارت تولد حضرت عیسی (ع) در متن مسیحی یعنی انجیل و همچنین قرآن کریم بیان شده و تجلی آن در نگاره‌های دین‌های مذکور نشان داده شده

است. سپس، به مطالعه محتوایی و تطبیقی تصاویر معجزه بشارت تولد حضرت عیسی (ع) پرداخته می‌شود. هدف این پژوهش آن است که با بررسی معجزه در دو دین اسلام و مسیحیت، به عقاید و باورهای آنها در مورد معجزه بشارت تولد حضرت عیسی (ع) پی برده شود. علاوه بر این، میزان تطبیق تصاویر معجزه بشارت تولد حضرت عیسی (ع) در دو دین مذکور مشخص شود. همچنین، بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های بصری موجود در معجزه بشارت در ادیان مذکور، نکات مهمی درباره تأثیر باورها و اعتقادات دینی بر انگیزه‌های هنری را روشن می‌سازد.

تا کنون تطبیق تصاویر معجزه بشارت تولد عیسی (ع) در اسلام و مسیحیت در زمینه هنری، در هیچ مقاله و تحقیقی صورت نگرفته است. تحقیق در این زمینه، علاوه بر آشنایی با افکار هنرمندان، لایه‌های معنایی تصاویر را برای مخاطبان معرفی می‌نماید و شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در تجسم این موضوع در ادیان مذکور را نمایان می‌سازد. همچنین، نحوه تصویرآفرینی دینی هنرمندان در موضوع بشارت با توجه به زبان تصویری انجیل و قرآن و شناخت عناصر تصویری مؤثر در بیان تصویری موضوع و میزان ارتباط میان متون دینی با این آثار، باعث می‌شود هنرمندان معاصر در خلق آثار خود از شیوه‌های خلاقانه استفاده نمایند و بدین ترتیب، ضرورت انجام پژوهش حاضر تبیین می‌شود.

پیشینه پژوهش

در خصوص مطالعه تطبیقی نگاره‌های بشارت تولد عیسی در هنر مسیحی و هنر اسلامی و انطباق آنها با دینی که در آن ترسیم شده‌اند در زمینه هنری، پژوهش مستقلی وجود ندارد. از این‌رو، پیشینه موضوع مورد مطالعه را می‌توان بخشی از پژوهش‌هایی با مضمون شمایل‌نگاری هنر مسیحی و نگارگری اسلامی دانست. علاوه بر این، پژوهشگران بسیاری آثاری درباره سرگذشت حضرت عیسی (ع) با عناوینی چون؛ قصص قرآنی، قصص الانبیا و تاریخ انبیا و مقالاتی با موضوع معجزه حضرت عیسی (ع) در اسلام و مسیحیت در حوزه دینی به رشته تحریر درآورده‌اند. به این ترتیب، منابع مطالعاتی که می‌توان به‌عنوان پیشینه طرح حاضر مطرح کرد، به شرح زیر هستند: از کتبی که به داستان زندگی پیامبران در اسلام پرداخته‌اند، می‌توان به کتاب "بررسی تاریخی قصص قرآن" در چهار جلد از محمد بیومی مهران (۱۳۸۳) اشاره کرد که با نگاهی به مستندات تاریخی، به بیان داستان‌های قرآنی می‌پردازد و در میان داستان‌های قرآن، دوگانگی‌هایی که میان تورات و انجیل و قرآن بوده را بیان می‌کند. در این میان در جلد سوم، معجزه

بشارت تولد حضرت عیسی (ع) را بیان می‌کند و به تفسیر آن می‌پردازد. کتاب "قصص الانبیا" تألیف ابواسحاق نیشابوری (۱۳۸۶) که برگرفته از آیات و روایات قرآنی است، به داستان زندگی پیامبران به ترتیب سیر تاریخی می‌پردازد. معجزه بشارت تولد حضرت عیسی (ع) نیز از جمله موضوعاتی است که در این کتاب بازگو شده و احادیث، روایات و تفاسیر مربوط به آن بیان شده‌اند. کتاب "قصص الانبیا" تألیف نعمت‌الله جزایری (۱۳۹۲) نیز مانند کتاب "قصص الانبیا" نیشابوری، بر اساس احادیث و روایات قرآنی نوشته شده است که به شرح معجزه بشارت می‌پردازد. از کتبی که به هنر مسیحی پرداخته‌اند، کتاب "دایره‌المعارف مصور مسیحیت" نوشته آن ماری بی‌بار (۱۳۹۵) است. در این کتاب، نویسنده به تاریخ شکل‌گیری مسیحیت می‌پردازد و در مورد رویدادهای مهم زندگی حضرت عیسی (ع) که به تصویر درآمده، از جمله تولد عیسی، صحبت می‌کند. فردیک هارت (۱۳۸۶) در کتاب "تاریخ هنر رنسانس در ایتالیا نقاشی، معماری، مجسمه‌سازی" به هنر و معماری ایتالیا می‌پردازد و در این میان، رویدادهای مهم زندگی حضرت عیسی که توسط هنرمندان ایتالیا ترسیم شده را ارائه می‌دهد. همچنین او در کتاب "سی و دو هزار سال تاریخ هنر" (۱۳۸۲)، تاریخ هنر مرتبط به نقاشی، پیکره‌تراشی و معماری را بیان می‌کند و در فصلی از کتاب، به هنر مسیحیت و بیزنس پرداخته شده است. در این کتاب، هارت نشان می‌دهد چگونه آثار تاریخی، در بردارنده اندیشه‌ها و باورهای مذهبی دوره خود هستند. کتاب "باکرگی باکره مطالعه‌ای در شمایل‌نگاری مریم" تألیف لاس هودن (2012) که در آن، نویسنده به بررسی آثار اواسط قرن ۱۲ تا پایان قرن ۱۴ هنر اروپا می‌پردازد و جنبه‌های شمایل‌نگاری داستان حضرت مریم (س) را بیان می‌کند و در این میان، ماجرای بشارت تولد عیسی را نیز مورد بررسی قرار می‌دهد.

در مقاله "بشارت به باکره: پارادایم فروتنی در آموزه و تصاویر قرون وسطی" نوشته خوزه ماریا سالوادور گونزالس (2012)، آثار هنری دوازده هنرمند در قرون وسطی با موضوع بشارت از نظر بیان و روایت صحنه، نماد و حالات حضرت مریم (نحوه نمایش تواضع و فروتنی ایشان) مورد بررسی قرار گرفته و نشان می‌دهند هنرمندان با وجود تفاوت‌های فرهنگی، اجتماعی و شخصیتی، جهت نشان دادن تواضع حضرت مریم، از زبان بدن (حالت دست‌ها، حرکت صورت و ...) و برای بیان بصری برخی محتوا، از نماد و متن انجیل استفاده کرده‌اند. مقاله "رویکرد هرمنوتیکی به موضوع گل سوسن در نقاشی گوتیک اسپانیایی با موضوع بشارت از بزرگان مذهب و الهیات" نوشته خوزه ماریا سالوادور گونزالس (2013)، به

بررسی نماد گل سوسن در تصاویر بشارت پرداخته است و در این راه، به تحلیل دوازده صحنه بشارت گوتیک متعلق به کشور اسپانیا می‌پردازد و نقل قول‌های کتاب انجیل، پدران کلیسا و متکلمان قرون وسطی در مورد این گل را بیان می‌کند و نشان می‌دهد این گل در تصاویر بشارت، نماد مادر شدن الهی حضرت مریم (س) (به‌عنوان تجسم بشری فوق طبیعی خدای پسر) و مسیح است. مقاله "مریم باکره به‌عنوان الگوی اطاعت در سنت پدری و بازنمایی او در نمادنگاری بشارت در اواخر قرون وسطی" نوشته خوزه ماریا سالوادور گونزالس (2015)، به موضوع اطاعت مریم بر اساس تفاسیر پدران کلیسا و متکلمان قرون وسطی و نمایش شمایل‌نگاری بشارت تولد عیسی اشاره می‌کند و ده نقاشی بشارت را از نظر نمادین مورد بررسی قرار داده و نشان می‌دهد اطاعت مریم به صورت یک سنت اعتقادی درآمده و هنرمندان برای نشان دادن این موضوع، از نماد و استعاره‌های بصری استفاده نموده‌اند. مقاله "مفهوم استعاری و تجزیه و تحلیل ژست در تصاویر نقاشی‌شده بشارت" نوشته فابیو ایندیو ماسیمو پوپپی و پتر کراوانجا (2017)، ده تصویر بشارت از قرن ۱۵ تا قرن ۲۰ را به منظور توصیف نحوه تعامل بین حرکات تصویری و سایر عناصر تصویری، تحلیل کرده و همچنین حرکات‌های استعاره‌ای مریم مورد بررسی قرار گرفته و نشان می‌دهد حالات ایشان و به‌خصوص حالت دستان وی، انتقال‌دهنده معانی مختلف است. در مقاله "بشارت در آثار فرا فیلیپو لیبی: تفسیر برخی از گونه‌های نمادین" نوشته خوزه ماریا سالوادور گونزالس (2020)، هشت نقاشی فرا فیلیپو لیبی با موضوع بشارت بررسی شده و در طی آن مشخص می‌شود هنرمند چگونه آموزه‌های مسیحی را به صورت نماد در تصاویر خود نشان می‌دهد و از چه نمادهای اعتقادی بهره گرفته است. مقاله "نماد نور در تصاویر بشارت واتیکان توسط فابریانو" نوشته لاس هودن (2014)، به نمادگرایی نور در تصاویر بشارت می‌پردازد و نشان می‌دهد نقاشان اواخر قرن ۱۴ و اوایل ۱۵ به‌خصوص در هنر ایتالیا، از استعاره نور در ترسیم بشارت استفاده کرده‌اند و در واقع، این امر به‌عنوان بخشی از سنت هنرمندان ایتالیا در تجسم موضوع بشارت درآمده است. مهناز شایسته‌فر و دیگران (۱۳۹۰) در مقاله "بررسی موضوعی شمایل‌نگاری پیامبر اسلام (ص) در نگارگری دوره ایلخانی و حضرت مسیح در نقاشی مذهبی بیزنس متأخر"، به مقایسه موضوعی و تکنیکی شمایل‌نگاری پیامبران در نقاشی مسیحی و اسلام در دوره ایلخانی و بیزنس متأخر می‌پردازند و جایگاه پیامبران در نقاشی مذهبی مسیحی و نگارگری اسلامی را بررسی کرده و نشان می‌دهند تصاویر

اسلامی بیشتر متأثر از نقاشی بیزانس هستند. سیده راضیه یاسینی (۱۳۹۵) در مقاله "مطالعه تطبیقی شمایل حضرت مریم (س) در نگارگری اسلامی و نقاشی مسیحی"، به مقایسه شمایل حضرت مریم (س) از منظر دو رویکرد تنزیه‌گرایانه و تشبیه‌گرایانه در هنر مسیحی و اسلامی می‌پردازد و نشان می‌دهد تغییر نگرش هستی‌شناسانه هنرمند، سبب تغییر ماهیت هنر شمایل‌نگاری به مثابه هنر دینی شده است. مقاله‌ای با عنوان "شمایل‌نگاری و دین" نوشته اچ. جی. کیننبرگ (۱۳۷۲)، موضوع ارتباط دین و هنر را با نمونه‌های شمایلی مورد مطالعه قرار داده و نشان می‌دهد باورهای دینی در شمایل‌ها عینیت و تجسم پیدا می‌کنند؛ از این‌رو، منبعی برای معرفت دینی به شمار می‌روند. مقاله "شمایل‌شناسی پیکره حضرت مریم در نقاشی‌های دوره رنسانس و تطبیق آن با صفات حضرت مریم (س) در آیات سوره‌های قرآنی" نوشته اشرف‌السادات موسوی‌لو و دیگران (۱۳۹۷)، به مطالعه شمایل‌شناسانه آثار هنری دوره رنسانس در ارتباط با زندگی حضرت مریم (س) و تولد حضرت عیسی (ع) و تطبیق آن با آیات قرآنی سوره مریم پرداخته است و با بررسی آثار نقاشی‌های دوره مذکور نشان می‌دهد سه گونه شمایل از حضرت مریم (س) در سه دوره متوالی رنسانس ترسیم شده‌اند. زهره سادات ناجی و دیگران (۱۳۹۴) در مقاله "تأملی در باب کارآمدی برهان معجزه در الهیات مسیحی با نگاهی به کاربرد آن در سنت اسلامی"، در حوزه دینی به بررسی نسبت معجزات با براهین خدانشناسی در کلام اسلامی و الهیات مسیحی می‌پردازند و از این طریق، جایگاه واقعی برهان معجزه و مدلول آن را مشخص می‌کنند. مقاله "نگارگری و شمایل‌نگاری: تجلی هنر دینی در میان شیعیان امامیه و مسیحیان ارتدوکس" نوشته لیلا هوشنگی و ریحانه غلامیان (۱۳۹۴)، ضمن بررسی مبانی نظری هنر دینی در سنت امامیه و مسیحیان ارتدوکس، به مطالعه جایگاه روایات تصویری، نمادها و نگاره‌های دینی و اهمیت آن در انتقال و تقویت باور مؤمنان می‌پردازد.

پایان‌نامه مهتاب راستی‌ماسوله (۱۳۹۲) با عنوان "تصویرپردازی عیسی مسیح (ع) در نقاشی اسلامی"، به نقد و بررسی آثار مربوط به صحنه‌های زندگی حضرت عیسی (ع) در نقاشی اسلامی می‌پردازد و در این میان، رویدادهایی که بیشتر مورد توجه هنرمندان قرار گرفته‌اند را مشخص می‌کند. همچنین، نحوه رویکرد هنرمندان به زندگی حضرت عیسی (ع) و چگونگی ترسیم آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این تحقیق سعی شده به تأثیر نگاه دینی اسلام و مسیحیت در موضوع بشارت تولد عیسی (ع) بر اساس متون دینی پرداخته شود و به‌طور ویژه، روایت بصری تصاویر بشارت

تولد عیسی (ع) بیان شده و انطباق هر یک با دینی که در آن به تصویر درآمده ارائه می‌شود تا نحوه تصویرآفرینی دینی هنرمندان در موضوع بشارت با توجه به زبان تصویری انجیل و قرآن و عناصر تصویری مشترک و متفاوت در این موضوع نمایان شود. به این ترتیب، مقاله حاضر با انتخاب هنر اسلامی و مسیحی قصد دارد به ارتباط و خوانشی تازه در بیان تصویری موضوعی مذهبی دست یابد.

روش پژوهش

بشارت تولد عیسی (ع)، از موضوعات مشابه در دو دین اسلام و مسیحیت است. از آنجایی که بخشی از مطالعات تطبیقی، به شباهت‌ها و تفاوت‌ها میان متن و تصویر می‌پردازد، همچنین وجود اعتقادات تقریباً مشابه در موضوع مورد نظر در ادیان مذکور، زمینه مطالعات تطبیقی را فراهم نموده است. به این ترتیب، پژوهش حاضر از نوع کیفی و به روش توصیفی، تطبیقی و تحلیلی انجام شده و روش گردآوری اطلاعات، با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی صورت گرفته است. هدف این تحقیق، میزان تطبیق تصاویر معجزه بشارت تولد حضرت عیسی (ع) در دو دین اسلام و مسیحیت و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های بصری موجود است. به این منظور، در طی آن ابتدا موضوع بشارت تولد عیسی (ع) در متن انجیل و قرآن کریم بیان شده و در ادامه، تصاویر بشارت تولد عیسی در دو دین اسلام و مسیحیت معرفی شده و در انتها، عناصر تصویری و محتوای این تصاویر، با توجه به متن قرآن کریم و انجیل مورد بررسی و تحلیل تطبیقی قرار گرفته‌اند.

از میان تصاویر بی‌شماری که در هنر مسیحیت در رابطه با موضوع بشارت تولد حضرت عیسی (ع) ترسیم شده، اغلب این تصاویر دارای عناصر تصویری تقریباً یکسانی بودند؛ از این‌رو، پنج نگاره متعلق به هنر مسیحی و پنج نگاره نیز از هنر اسلامی مورد بررسی قرار گرفتند.

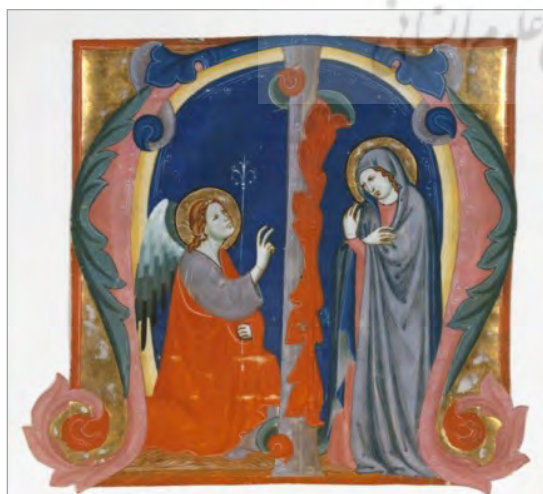
بشارت ولادت حضرت عیسی (ع) در انجیل

انجیل لوقا تنها جایی در کتاب مقدس است که در آن بشارت تولد عیسی ثبت شده و آمده که فرشته جبرئیل بر مریم ظاهر می‌شود تا به او بشارت دهد که پسر خدا را باردار است (بی‌بار، ۱۳۹۵: ۱۰۲). در انجیل متی نیز از تولد مسیح یاد شده است و تنها به این مطلب اشاره شده که حضرت مریم باکره‌ای است که از طریق روح‌القدس باردار می‌شود. بیان ولادت عیسی در اصحاح اول انجیل لوقا این‌طور بیان شده است: جبرئیل فرشته از جانب خدا... نزد باکره‌ای... فرستاده شد... نام آن باکره مریم بود. مَلک (فرشته) نزد

از موضوعاتی است که در هنر مسیحیت بسیار مورد توجه هنرمندان قرار گرفته است. در ادامه از میان تصاویر بسیار، با موضوع بشارت تولد حضرت عیسی در هنر مسیحیت، به معرفی پنج نگاره از نسخ مذهبی که تقریباً هم‌عصر با نگاره‌های یافت‌شده مربوط به این موضوع در اسلام هستند، به ترتیب سیر تاریخی آنها می‌پردازیم.

تصویر ۱، صحنه بشارت اثر دادسکو^۱ است. او برای ترسیم ماجرای بشارت تولد عیسی، از شکل حرف M برای تقسیم و قاب‌بندی استفاده کرده است؛ به طوری که حرف M در یک قاب مربع محاط شده و ابتدا و انتهای این حرف با برگ‌هایی به صورت مارپیچ تزئین شده است. این برگ‌ها در تمام قسمت حرف M مشاهده می‌شوند. فضای میان فرشته و مریم با حرکت خط، در وسط حرف M از هم جدا شده و همچون ستون قرار گرفته و به این صورت، دو فضای آسمانی و زمینی از هم جدا شده‌اند. در سمت راست، مریم با هاله مقدس ایستاده و ردایی بلند دور خود دارد. او دستان خود را به نشان ادای احترام و پذیرش امر الهی مقابل خود نگه داشته است. در سمت چپ، فرشته با هاله مقدس و بال‌هایی بسته زانو زده است. وی در دست چپ خود عصایی در دست دارد و با دست راست به مریم اشاره می‌کند و با این حالت، نوید تولد مسیح را می‌دهد.

یکی از نگاره‌های بشارت تولد عیسی توسط زنوبی دی بندتواستروزی^۲ در موزه سن. مارکو^۳ در فلورانس نگهداری می‌شود. بخشی از فضای صفحه، حرف اول برگ R را به خود اختصاص داده که با برگ‌های ساده، کنگره‌دار، نقوش تزئینی و پرنده آذین شده است. سمت چپ این حرف به شکل سنگ بنا ترسیم شده و این‌طور به نظر می‌رسد که هنرمند، بشارت

تصویر ۱. بشارت، دادسکو، موزه هنر متروپلیتن، مجموعه رابرت لمن، نیویورک، حدوداً ۱۵-۱۳۱۰ (URL: 1)

وی (مریم) آمده و گفت که السلام ای شرف‌یافته (بزرگوار)، خداوند با تو است و تو در میان زنان مبارک هستی و چون او را دید از سخن او مضطرب شده به شک افتاد که این چه نوع سلام است. فرشته به او گفت ای مریم نترس زیرا که نزد خدا نعمت یافته‌ای و اینک تو آبستن خواهی شد و پسری خواهی زایید و او را عیسی خواهی نامید... و فرزند خدای تعالی خوانده خواهد شد... مریم به فرشته گفت که چگونه می‌شود حال آنکه من مردی را نیافته‌ام. فرشته در جواب گفت که روح‌القدس بر تو نزول خواهد نمود و قوت خدای تعالی بر تو سایه خواهد افکند. از آن جهت، آن مولود مقدس، فرزند خدا خوانده خواهد شد (کتاب مقدس: عهد عتیق و عهد جدید، لوقا ۱: ۳۵-۲۶). در انجیل یوحنا، اشاره‌ای کوتاه به این موضوع شده است و منظور از "کلمه" را "نور" بیان می‌کند: «در او حیات بود و آن حیات، نور انسان بود... شخصی از جانب خدا فرستاده شد که اسمش یحیی بود. او برای شهادت آمد تا بر نور شهادت دهد تا همه به وسیله او ایمان آورند» (عهد جدید، یوحنا ۱: ۴ و ۶). در دفتر سیزدهم کتاب "اعترافات قدیس آگوستین"، آگوستین^۴ روح‌القدس را به نور خورشید تشبیه می‌کند و به خداوند می‌گوید: «به واسطه روح‌القدس به برخی مردم، قدرت بیان حکمت‌آمیز عطا می‌کنی و این قدرت بسان آن روشنایی بزرگ‌تر است که خلقش کردی...» (آگوستین، ۱۳۸۰: ۴۴۸). همچنین، مسیح در انجیل یوحنا درباره خود می‌گوید: «من نوری در جهان آمدم تا هر که به من ایمان آورد در ظلمت نماند» (عهد جدید، یوحنا ۱: ۹). «من نور عالم هستم، کسی که مرا متابعت کند... نور حیات را می‌یابد» (همان، یوحنا ۸: ۱۲). از این‌رو در مراسم کلیسای کاتولیک رم، در عید فصح، شمعی به داخل کلیسای تاریک حمل می‌کنند و سه بار کلمه مسیح نورانی بیان می‌شود. همچنین در مراسم عید پاک نیز از نور و آتش استفاده می‌کنند (وربلوسکی، ۱۳۸۳: ۵۹). بنابراین، نور الهی را می‌توان در بسیاری از تصاویر بشارت تولد عیسی در هنر مسیحیت مشاهده کرد.

با توجه به آنچه بیان شد، متن انجیل در مورد بشارت تولد عیسی (ع) تنها به مریم، فرشته (جبرئیل)، عیسی، روح‌القدس و نور الهی می‌پردازد و از سایر جزئیات این حادثه سخنی به میان نیامده است.

صحنه‌های بشارت ولادت حضرت عیسی (ع) در مسیحیت

اصلی‌ترین محور مسیحیت و تأثیرگذارترین باور در هنر مسیحی، باور تجسد است. از این‌رو، بشارت تولد عیسی،

تولد مسیح را در بیرون بنا نشان می‌دهد. اگر حرف R به صورت عمودی به دو قسمت شود، در قسمت بالایی تصویر، خدای پدر به صورت نیم‌قد نمایان است که با هاله مقدس در یک دسته از اشعه‌های نور احاطه شده و در آسمان روی ابر ترسیم شده است. او با اشاره دست راست خود، کبوتری سفیدرنگ که در اشعه‌هایی از نور احاطه شده را به سوی مریم می‌فرستد. مطابق متن انجیل، پرتوهای نوری که بر مریم می‌تابند، همان نور الهی است که از سوی خدای پدر بر مریم ساطع می‌شود. «در او حیات بود، و حیات نور انسان بود... آن نور حقیقی بود که هر انسان را منور می‌گرداند و در جهان آمدنی بود» (عهد جدید، یوحنا ۱: ۴ و ۹). اینها کلماتی از انجیل یوحنا هستند که مسیحیان به‌عنوان نماز فردی در پایان مس‌تکرار می‌کنند و سپس به مراسم عشای ربانی وارد می‌شوند (هارت، ۱۳۸۶: ۸۱ و ۸۲). در قسمت پایینی حرف R سمت چپ، چهره آرام مریم با هاله مقدس نمایان است. او در حالی که روی چهارپایه نشسته، با دست راست کتابی را نگه داشته و دست دیگر را به نشانه پذیرش حکم خدا مقابل خود قرار داده است. او در باغی محصور شده با گل نشسته که نشانی از پاکی و پاکدامنی مریم دارد. به‌عبارتی، باغ محصور شده نماد بکارت مریم است (همان: ۲۱۵). در نیمه پایینی سمت راست تصویر، فرشته با هاله مقدس و ردایی بر تن هنوز در حال پرواز است و دستان خود را به

نشانه احترام مقابل خود نگه داشته است. او نیز مانند خدای پدر با اشعه‌های نور احاطه شده است (تصویر ۲).
فرا آنجلیکو یکی از هنرمندانی بود که موضوع بشارت تولد عیسی را ترسیم کرده است. این اثر او (تصویر ۳) با عنوان بشارت در موزه سن مارکو فلورانس نگهداری می‌شود. در این نگاره نیز همانند نگاره پیشین، موضوع بشارت در قاب مستطیل عمودی ترسیم شده است و بخشی از فضای صفحه به حرف R اختصاص دارد که با حلقه‌های رنگی، برگ‌های ساده، کنگره‌دار و نقوش تزئینی آراسته شده است. در قسمت بالایی حرف R، نقش خدای پدر به صورت نیم‌قد با هاله مقدس روی ابرها ترسیم شده است. او که با اشعه‌های نور احاطه شده، با دست راست خود به سوی مریم اشاره می‌کند و در دست چپ، کتابی باز به سمت روبه‌رو نگه داشته که در آن دو حرف بزرگ A, W نمایان است. مطابق متن انجیل، او روح‌القدس است که به صورت شیئی تابان با چهره انسانی نمایان شده و پرتوهای زرینی (نور الهی) از آن به همراه کبوتر سفیدرنگ به سوی مریم در حرکت هستند و با این کار، توجه را به سمت مریم جلب می‌کند. بدین ترتیب روح‌القدس، کبوتر را که پیام‌آور تولد است، به سوی مریم روانه می‌کند. در سمت راست تصویر، در فضایی که میان قاب مستطیل و حرف R وجود دارد، تصویر فرشته رو به سوی مریم با بال‌های برافراشته بر فراز ابرهای کوچک در حال پرواز مجسم شده

تصویر ۳. بشارت، فرا آنجلیکو، موزه سن مارکو، فلورانس، حدوداً ۱۴۲۵ (URL: 3)

تصویر ۲. بشارت، زنوبی دی بندتو استروزی، موزه سن مارکو، فلورانس، قرن ۱۵ (URL: 2)

مقابل او باز است. او ردایی بلند به تن دارد و هاله‌ای دور سر او وجود دارد که نشانی از قداست او است و در همان حال در پاسخ به فرشته، دستان خود را مقابل خود نگه داشته است. خدای پدر در بالا سمت چپ تصویر ترسیم شده است. او در پرتویی از نور، کبوتری را به سوی مریم روانه می‌کند و به این شکل، هنرمند به صورت نمادین تجسم لحظه‌ای خدا را نشان می‌دهد (Gonzalez, 2020: 50). glandانی از گل‌های سوسن به رنگ سفید در قسمت پایین تصویر میان فرشته و مریم قرار دارد (تصویر ۴).

تصویر ۵، اثر فرانچسکو دی آنتونیو دل کیریکو^۶ با عنوان بشارت است که در نسخه خطی دعای لورنزو د مدیچی^۷ در سال ۱۴۵۸ نگاشته شده است. نگاره، در یک قاب محرابی شکل ترسیم شده و اطراف آن با نقوش گیاهی و انسانی تزئین شده است و در قاب‌های مدالی کوچک، تصویر پیامبران قرار دارد. همچنین در قاب پایین صحنه بشارت، تصویر دیگری از زندگی حضرت عیسی (ع) نشان داده شده است. هنرمند، خارج بنا (به نظر می‌رسد خارج از معبد باشد) را مکان این میعادگاه ترسیم نموده است. صحنه این رویداد، با ستون‌های کرنی و رواق‌هایی گنبدی مصور شده و یکی از این ستون‌ها میان مریم و فرشته قرار گرفته است و به این صورت، دو فضای آسمانی و زمینی از هم جدا شده‌اند. مریم در سمت راست همراه با

است. او با دست راست خود همانند حالت دست خدای پدر، بشارت تولد عیسی را به مریم می‌دهد. در بخش پایین تصویر، مریم با هاله مقدس و ردایی بلند نشسته و کتابی باز روی پای او قرار دارد. او دستان خود را به نشانه احترام و پذیرش این مسئولیت الهی مقابل خود نگه داشته است. می‌توان در چهره او آرامش و پذیرش ناشی از این حکم الهی را مشاهده نمود. هنرمند برای هر یک از سه شخصیت اصلی، فضایی را در نظر گرفته و هر یک از این فضاها از دیگری مجزا هستند. استاد پرمنت^۸ یکی دیگر از هنرمندانی بود که عید تبشیر را ترسیم کرده است. اثر او با عنوان بشارت حدوداً متعلق به سال ۱۴۲۰ است و در کتابخانه ملی فرانسه در بخش نسخه‌های خطی به شماره ms. NAL 3039 نگهداری می‌شود. این نگاره، برگی از کتاب مذهبی ساعت است. نگاره در یک قاب مستطیل عمودی ترسیم شده است. در این تصویر هنرمند، فضای داخل بنا را مکان این میعادگاه در نظر گرفته و صحنه این رویداد، با ستون و قوس‌های محرابی زینت یافته است. فرشته در سمت چپ، با هاله تقدس و بال‌هایی جمع‌شده، در محراب مقابل مریم زانو زده است. او در حالی که در دست چپ خود عصایی نگه داشته، با دست راست اشاره به مریم می‌کند و با این حرکت، نوید تولد مسیح را می‌دهد. در سمت راست، مریم در کنار محراب نشسته و کتابی در

تصویر ۵. بشارت، فرانچسکو دی آنتونیو دل کیریکو، کتابخانه مدیسیین لاورنتین، ۱۴۵۸ (URL: 5)

تصویر ۴. بشارت، استاد پرمنت، کتابخانه ملی فرانسه، پاریس، حدوداً ۱۴۲۰ (URL: 4)

تصاویر بشارت تولد عیسی با متن انجیل مقایسه می‌شوند تا میزان انطباق آنها مشخص شود. به همین منظور در جدول ۱، عناصر تصویری با در نظر گرفتن متن انجیل و آنچه هنرمندان ترسیم کرده، نشان داده شده‌اند.

عناصر تصویری مریم، فرشته و هاله تقدس مریم، از عناصر ثابت و کتاب، روح القدس، کبوتر و نور الهی، از عناصر تصویری مهم در تصویرسازی بشارت تولد عیسی در هنر مسیحیت هستند.

موضوع بشارت تولد حضرت عیسی (ع) در فرهنگ مسیحیت، یکی از محوری‌ترین صحنه‌های تفکر دینی محسوب می‌شود و این موضوع تنها در انجیل سنت لوقا بیان شده است؛ ولی در آنجا متن، فاقد جزئیات حادثه است. از این رو، هیچ سند مبرهن و مستدل انجیلی وجود ندارد که محل این حادثه را بیان کند. با این حال در اولین نمونه‌های ترسیم شده، حضرت مریم در کنار سرچشمه تصویر شده است و بعدها نقاشان، عبارت "وارد شدن فرشته بر مریم" را در انجیل سنت لوقا (باب ۱، فقره ۳۸-۲۶) به ورود جبرئیل به فضای اندرونی تعبیر نمودند و حضرت مریم را در خانه خود و یا در معبد ترسیم

حلقه مقدس که معلق در هوا است زانو زده است. محراب و کتابی باز در مقابل او قرار دارد. پشت او اتاقی با اثاثیه کم نمایان است. فرشته نیز مقابل حضرت مریم به حالت احترام زانو زده و در دست چپ خود، گل سوسن به رنگ سفید نگه داشته و با دست راست به مریم اشاره می‌کند. با این حرکت، نوید یک بارداری الهی را می‌دهد. در بالای تصویر، دستی از آسمان به سوی مریم اشاره می‌کند. در این اثر، تنها دست خدای پدر در پرتویی از نور ترسیم شده است. حالت اشاره دست خدای پدر همانند حالت دست فرشته است. خدای پدر با این اشاره، روح القدس را به شکل کبوتر سفیدرنگ همراه با پرتوهای نور (نور الهی) به سوی مریم روانه می‌کند. در این نگاره، تأکید هنرمند بر لحظه‌ای است که مریم مسئولیت را می‌پذیرد و دست‌های خود را مقابل خود قرار داده است.

تحلیل محتوایی تصاویر معجزه بشارت ولادت عیسی (ع) در مسیحیت

همان‌طور که پیش‌تر مشاهده شد، پنج نگاره بشارت تولد مسیح در هنر مسیحیت معرفی شدند. حال، عناصر تصویری

جدول ۱. عناصر تصویری معجزه بشارت تولد حضرت عیسی در مسیحیت

عناصر تصویری	تصویر ۱	تصویر ۲	تصویر ۳	تصویر ۴	تصویر ۵	متن انجیل
حضرت مریم	✓	✓	✓	✓	✓	✓
فرشته	✓	✓	✓	✓	✓	✓
روح القدس	-	✓	✓	✓	✓	✓
محراب	-	-	-	✓	✓	-
کتاب	-	✓	✓	✓	✓	-
تسبیح	-	-	-	-	-	-
میعادگاه	=	-	-	✓	-	-
	✓	✓	-	-	✓	-
	-	-	-	-	-	-
چشمه	-	-	-	-	-	-
کبوتر	-	✓	✓	✓	✓	-
گل سوسن	-	-	-	✓	✓	-
نور الهی	-	✓	✓	✓	✓	✓
هاله تقدس مریم	✓	✓	✓	✓	✓	-
عصا	✓	-	-	✓	-	-
کتیبه	-	-	-	-	-	-

(نگارندگان)

ثمردهی بود (وارنر، ۱۳۸۶: ۵۷۴) و در غرب، سوسن سفید نماد پاکیزگی و باکرگی به شمار می‌رود و در عید تبشیر، جبرئیل این گل را در دست گرفته است و یا در گلدانی مقابل وی قرار دارد (هال، ۱۳۹۲: ۲۹۴). همچنین، دسته گل سوسن در تصاویر قرون وسطی علاوه بر اینکه نماد مریم (مادری الهی) است، نماد مسیح نیز به شمار می‌رود (Gonzalez, 2013: 205). این سمبل در بسیاری از تصاویر بشارت توسط یک فرشته نگه داشته شده و یا مقابل مریم قرار دارد که نشانی در تأکید بر باکرگی حضرت مریم (س) در این تصاویر است. در روایات دینی، شخصی که عصا در دست داشت به واسطه آن به درستی گفته‌ها و اعجاز خود می‌پرداخت. در واقع برای شخصی که آن را به همراه داشت، جایگاه و مقام معنوی قائل بودند (کاوایانی پویا و امیری زرنده، ۱۳۹۷: ۱۹۵-۱۹۳). در آیین مسیحی، عصا نماد قدرت به شمار می‌رود. همچنین، بسیاری از حواریون دارای عصا بودند که نماد تبلیغ است (حیدری و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۷۱).

بنا بر آنچه در انجیل آمده، زمانی که فرشته به مریم مژده بشارت تولد مسیح را می‌دهد، مریم از سخن او مضطرب شده به شک افتاد که این چه نوع سلام است. در حالی که در صحنه‌های بشارت، حالت اضطراب و ترس در چهره مریم دیده نمی‌شود؛ بلکه یک آرامش و رضایت از خواست پروردگار نمایان است. در واقع، در تصاویر بشارت مورد بررسی، حالات مریم به‌طور نمادین نشان از پذیرش حکم الهی دارند. به‌طور کلی، جایگاه معانی بشارت تولد عیسی در نگاره‌های مسیحیت بر اساس متن و تفاسیر انجیل را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد:

نگاره‌هایی که کاملاً منطبق با متن انجیل و تفاسیر تصویرسازی شده‌اند.

۱. این نگاره‌ها با توجه به آنچه در متن و تفاسیر انجیل آمده، به تصویر درآمده‌اند.

۲. نگاره‌هایی که تا حدودی منطبق بر متن انجیل و تفاسیر هستند.

در این نگاره‌ها میان متن و تفاسیر انجیل با نگاره ترسیم‌شده، تفاوت‌هایی موردی وجود دارند.

جایگاه معانی بشارت تولد عیسی در نگارگری مسیحیت بر اساس متن و تفاسیر انجیل، در جدول ۲ قابل مشاهده است. با توجه به اینکه متن انجیل به جزئیات این ماجرا نپرداخته است، با این حال، اکثر هنرمندان توانسته‌اند در به تصویر کشیدن این موضوع بسیار نزدیک به تفاسیر انجیل عمل کنند و در این راه، از نماد نیز بهره برده‌اند. به‌عبارتی، بیشتر هنرمندان مسیحیت برای نشان دادن معجزه بشارت تولد

کردند. این موضوع در سده‌های میانه، واجد دو شخصیت مریم و جبرئیل بود و بعدها روح‌القدس به صورت کبوتر و فرشته‌ای که جبرئیل را همراهی می‌کند، به شخصیت‌های صحنه اضافه شد (محمدزاده، ۱۳۸۷: ۱۵) و البته نور الهی و کتاب را نیز می‌توان به این عناصر تصویری اضافه نمود.

هنر مسیحیت، هنری سمبلیک و سرشار از نمادنگاری است. مخاطبان این آثار، تمامی مردم با هر میزان سواد بودند. به این ترتیب، می‌توان نمادنگاری را راهی برای درک آموزه‌های کلیسا برای تمامی اقشار جامعه دانست. این امر را می‌توان در تصاویر بشارت تولد عیسی نیز مشاهده کرد. سمبل‌های خاصی مانند؛ کتاب، روح‌القدس، کبوتر و نور الهی در اکثر صحنه‌های بشارت وجود دارند. در هنر مسیحی کبوتر، نماد روح‌القدس و پیک صلح و صفا و نماد عشق و عصمت مورد استفاده قرار گرفته است (یاحقی، ۱۳۹۱: ۶۶۳). در اناجیل، روح خداوند به کبوتر تشبیه شده و ترسیم روح خداوند در تصاویر مسیحی به صورت کبوتر است. در واقع، این نماد برآمده از کتاب مقدس است و این امر، نشان از رجوع نقاشان به متن اناجیل^۸ و همچنین اعتقاد به باور تجسد در میان مسیحیان است. در برخی تصاویر بشارت، کبوتر روی ابر به سوی مریم در حرکت است. ابر را می‌توان نشانی از حضور خدا دانست.^۹ در هنر مسیحی، نور همواره بر تاریکی و ظلمت غلبه دارد (نوروزی‌طلب، ۱۳۹۵: ۵)؛ همان‌طور که در کتاب انجیل آمده است. این امر (غلبه نور بر ظلمت) در تفکر و باور ایران باستان و دوران اسلامی نیز وجود داشت و تجسم نور و هاله مقدس که در اکثر تصاویر می‌توان مشاهده کرد، برگرفته از انجیل است (همان: ۷ و ۸) که هنرمند به این شکل، تجلی و تجسم وحی الهی به سوی مریم (س) را نشان می‌دهد. نور نماد تنعم، سعادت، زندگی و کمال است و ممکن است در مقام زندگی، نماد جاودانگی هم باشد (وربلوسکی، ۲۰۱۳: ۵۵). همچنین در تصاویر بشارت در هنر مسیحیت، پرتوی نور را نمادی از خدای پسر دانسته‌اند (Gonzalez, 2020: 42) و مطابق آنچه در انجیل لوقا آمده و پیش‌تر به آن اشاره شد نور، منعکس‌کننده قدرت الهی است. کتاب باز، به منظور بیان دعای حضرت مریم (س) و بینش مراقبه‌ای وی در تصاویر بشارت تولد عیسی (ع) به تصویر درآمده است (Gonzalez, 2012: 341). از این‌رو، تصویر کتاب که در اکثر تصاویر بشارت در دستان حضرت مریم (س) و یا مقابل او ترسیم شده، اشاره به این موضوع است که وی در حال عبادت بوده و در این حال، فرشته بر او نازل شد. گل سوسن، به‌عنوان گل مریم عذرا شناخته می‌شود؛ این گل، نماد خاص مریم باکره است. در تمدن‌های آغازین این گل، نماد مادر و

عیسی و تجسد، از عناصر سمبلیک در تصاویر خود استفاده کرده‌اند.

معجزه بشارت تولد حضرت عیسی (ع) در قرآن و متون تفسیری

قرآن کریم ولادت حضرت عیسی (ع) را نشانه‌ای از آیات حق می‌داند؛ «آن‌گاه که مریم از همه خویشانش به کنج تنهایی محتجب و پنهان گردید، ما روح خود را بر او مجسم ساختیم» (مریم: ۱۷). زمانی که حضرت مریم (س) حجابی میان خود و دیگران قرار داد و آن مکان از خانه خدا را برای عبادت انتخاب نمود، خداوند روح خود (یکی از فرشتگان بزرگ) را به سوی او فرستاد. تقریباً تمامی مفسران "روح" را به جبرئیل، فرشته بزرگ خدا تفسیر کرده‌اند که او در شکل انسان کامل، بی‌عیب و خوش‌قیافه‌ای بر مریم ظاهر شد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷: ۳۳) و بشارت تولد حضرت عیسی را به وی داد. خداوند در سوره آل عمران درباره آن فرزند مورد بشارت به تفصیل بیشتری سخن گفته و می‌فرماید: «آن‌گاه که فرشتگان، مریم را گفتند خداوند تو را به کلمه‌ای که نامش "عیسی ابن مریم" است بشارت می‌دهد که در دنیا و آخرت آبرومند و از مقربان درگاه خداست»^۱ (آل عمران: ۴۵). قرآن کریم واژه "کلمه" در آیه ۴۵ سوره آل عمران را به خداوند نسبت می‌دهد. معنای آن هر چیزی که اراده خدا را ظاهر کند، است (طباطبائی، ۱۳۸۴: ۳۰۱). همچنین در سوره انبیاء آمده: «...فَتَفَخَّنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِّلْعَالَمِينَ»؛ «... و در آن از روح خود دمیدیم و او را با فرزندش (عیسی) معجز و آیت بزرگ برای اهل عالم قرار دادیم» (انبیاء: ۹۱). «دمیدن روح در وجود مریم سلام‌الله علیها همان کلمه خدا بود، نه اینکه نطفه‌ای در کار باشد و شکل بگیرد» (بیومی مهران، ۱۳۸۳: ۲۸۶). نیشابوری در شرح این معجزه می‌نویسد: زمانی که جبرئیل به شکل جوانی

زیبا بر مریم (س) ظاهر شد، به او بشارت تولد عیسی را داد. آن‌گاه بر آستین مریم (س) دمید و او باردار شد (نیشابوری، ۱۳۸۶: ۳۶۵).

در قرآن کریم نیز به تمام جزئیات صحنه نمی‌پردازد و تنها به مریم و عیسی تأکید می‌کند؛ در حالی که در تفاسیر، جزئیات بیشتری از بشارت تولد آن حضرت مانند جبرئیل و محل بشارت بیان شده‌اند.

نگاره‌های بشارت ولادت حضرت عیسی (ع) در نگارگری اسلامی

معجزه بشارت تولد حضرت عیسی (ع)، از جمله معجزاتی است که مورد توجه نگارگران اسلامی قرار گرفته است که در ادامه، به ترتیب سیر تاریخی آنها، به معرفی پنج نگاره شناسایی‌شده از معجزه بشارت تولد حضرت عیسی در نگارگری اسلامی می‌پردازیم.

نگاره بشارت تولد عیسی مربوط به نسخه جامع‌التواریخ در سده ۵۸ ه.ق، در ربع رشیدی تصویرسازی شد. در سمت راست تصویر ۶، مریم (س) با یک شال بلند ترسیم شده است. او در دست چپ خود کوزه‌ای دارد و مطابق متن جامع‌التواریخ، برای برداشتن آب به کنار چشمه‌ای در دل کوه رفته است. در همان حال در سمت چپ تصویر، جبرئیل به شکل مردی جوان، بدون بال و با شالی بلند بر او ظاهر شده و با دست چپ، شال خود را گرفته و با انگشتان دست راست به سوی مریم اشاره می‌کند و با این حرکت، مژده تولد عیسی را به مریم (س) می‌دهد که بسیار متأثر از نمونه‌های مسیحیت ترسیم شده است. همچنین تصویر جبرئیل، بدون هیچ نشانی از ملکوتی بودن ترسیم شده است. چهره جبرئیل بر خلاف سایر نگاره‌های بشارت در نگارگری اسلامی، با ریش و سیل به تصویر درآمده است؛ در صورتی که معمولاً چهره او بدون ریش و سیل ترسیم می‌شود. این نوع تصویر از جبرئیل را

جدول ۲. جایگاه معانی در نگاره‌های بشارت تولد عیسی در مسیحیت بر اساس متن و تفاسیر انجیل

نگاره	نگاره‌هایی که منطبق بر متن انجیل و تفاسیر هستند	نگاره‌هایی که تا حدودی منطبق بر متن انجیل و تفاسیر هستند
تصویر ۱		✓
تصویر ۲	✓	
تصویر ۳	✓	
تصویر ۴	✓	
تصویر ۵	✓	

(نگارندگان)

رسیدن پنبه ترسیم شده است. جبرئیل در سمت راست تصویر روبه‌روی مریم (س) حضور دارد و در حال دادن بشارت تولد مسیح به مریم (س) است. جبرئیل با دو بال در فضایی باز ایستاده، دارای هاله مقدس است و روبانی در دست دارد که ادامه آن بر اثر وزش باد در هوا معلق مانده است.

در کارگاه‌های هنری دوره ایلخانی، هنرمندان ایرانی از منابع مسیحی نیز بهره برده‌اند. می‌توان دید نقاشان در به تصویر کشیدن این موضوع، از برخی قراردادهای بیزانس استفاده کرده‌اند. همچنین، عناصر بودایی در مضمون مسیحی نفوذ کرده‌اند. این موضوع را می‌توان در تصویر فرشته‌ای که در دست چپ خود روبان نگه داشته، مشاهده نمود؛ به جای عصا که در مدل‌های بیزانسی استفاده شده، با ویژگی‌های چینی به تصویر درآمده و تأثیر هنر بودایی قابل رؤیت است (Kadoi, 2009: 152- 153).

نگاره دیگری با موضوع بشارت تولد عیسی در نسخه آثارالباقیه بیرونی ترسیم شده که مثنوی برداری از نسخه دوره ایلخانی است. بشارت تولد حضرت عیسی را ابوریحان بیرونی زمانی که از عید سبار سخن می‌گوید، شرح می‌دهد. «عید سبار از اعیاد مسیحیان است که در آن مریم را به حمل مسیح مژده دادند» (شایسته‌فر، ۱۳۸۶: ۳۸). همانند تصویر ۷، کادر به دو قسمت تقسیم شده؛ در سمت چپ، مریم (س) در فضایی محرابی نشسته و با توجه به تسبیحی که در دست دارد، پیدا است در حال نیایش خداوند است. در سمت دیگر، جبرئیل روبه‌روی مریم (س) ایستاده و در حال رساندن پیام خداوند (بشارت تولد عیسی) به او است. جبرئیل با دو بال و هاله مقدس ترسیم شده و دور آن هاله را روبانی فرا گرفته که ادامه آن در دست جبرئیل قرار دارد (تصویر ۹).

نگاره دیگری با موضوع بشارت در نسخه منتخبات مثنوی مصور شده است و اکنون در موزه کاخ گلستان نگهداری می‌شود. این نگاره در اصفهان و بر اساس اشعاری از مثنوی

نیز می‌توان متأثر از بیزانس دانست. مریم (س)، با سیمای خجالت‌زده و متعجب و در حالی که دست راست خود را روی صورت به نشانه عفت و پاکدامنی نگه داشته، ترسیم شده است (Tabot Rice & Gary, 1976: 85). چشمه‌ای که از دل کوه بیرون می‌آید و از میان مریم (س) و جبرئیل می‌گذرد، در واقع جداکننده دو فضا و دو پیکره از دو دنیای متفاوت (مریم (س) از دنیای زمینی و جبرئیل از دنیای آسمانی) است. همچنین کوهی که در میان آنها ترسیم شده، این موضوع را تقویت می‌کند (تصویر ۶).

تصویر ۷، متعلق به آثارالباقیه بیرونی و محفوظ در کتابخانه دانشگاه ادینبورگ و تصویر ۸ نیز متعلق به آثارالباقیه بیرونی، محفوظ در کتابخانه ملی فرانسه است. در هر دو تصویر (۷ و ۸)، نگارگر برای ترسیم این موضوع، از طراحی قرینه‌وار اشخاص استفاده کرده و جبرئیل و مریم (س) را در دو مکان متفاوت ترسیم کرده است که اشاره به دو دنیای متفاوت آنها دارد. در این تصاویر، مریم (س) در سمت چپ، در مکانی محرابی شکل نشسته است و کتیبه‌ای به خط عربی بالای قوس قرار دارد. نگارگر با قرار دادن مریم (س) در این مکان، پاکدامنی او را به تصویر درآورده است. وی دوکی در دست دارد و در حال

تصویر ۶ بشارت تولد عیسی، جامع‌التواریخ رشیدالدین، تبریز (ایلخانی)، سده ۸ ه.ق، دانشگاه ادینبورگ (URL: 6)

تصویر ۸. بشارت تولد عیسی، آثارالباقیه بیرونی، ایلخانی، مثنوی برداری از نسخه خطی ادینبورگ، کتابخانه ملی فرانسه (URL: 8)

تصویر ۷. بشارت تولد عیسی، آثارالباقیه بیرونی، ایلخانی، ۷۰۷-۷۰۶ ه.ق، کتابخانه دانشگاه ادینبورگ (URL: 7)

معنوی به تصویر کشیده شده است (تصویر ۱۰). دو کتیبه در بالا و پایین تصویر، حاوی شعری از دفتر سوم مثنوی معنوی با این مضمون هستند:

پیش او بر رست از روی زمین

چون مه و خورشید آن روح‌الامین
(مولوی، ۱۳۳۶: ۵۶۶)

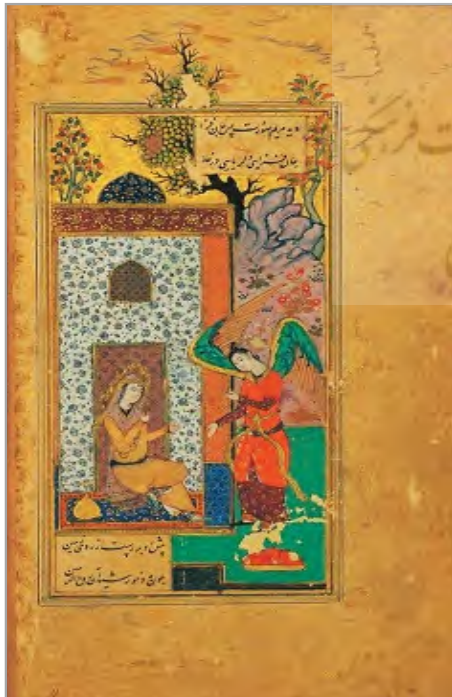
در این نگاره، مریم (س) در کنار بنایی دارای گنبد با تزیینات زیبا نشسته و بالای سر او بر روی دیوار، پنجره‌ای محرابی شکل ترسیم شده است که می‌تواند نشانی از پاک‌دامنی و عفت او و همچنین، اشاره‌ای به این مطلب باشد که مریم (س) در حال عبادت بود که جبرئیل بر او ظاهر شد. مریم (س) با شعله مقدس به تصویر درآمده است و در سمت راست تصویر جبرئیل، ولادت فرزند او را به وی مژده می‌دهد.

تحلیل محتوایی معجزه بشارت تولد حضرت عیسی (ع) در اسلام

همان‌طور که مشاهده شد، پنج نگاره بشارت تولد عیسی (ع) در نگارگری اسلامی معرفی شدند. عناصر تصویری این نگاره‌ها با متن قرآن کریم و تفاسیر مقایسه می‌شوند تا میزان انطباق آنها با روایات قرآنی مشخص شود. به همین منظور در جدول ۳، عناصر تصویری با در نظر گرفتن متن قرآن و همچنین آنچه نگارگران ترسیم کرده، نشان داده شده‌اند.

همان‌طور که در جدول ۳ مشخص است، عناصر تصویری مریم و جبرئیل، از عناصر ثابت در به تصویر کشیدن موضوع بشارت تولد حضرت عیسی در نگارگری اسلامی هستند.

با توجه به آیات قرآن و تفاسیر، سخنی از به چشمه رفتن مریم (س) نمی‌شود. در واقع، زمانی که مریم (س) در مکانی به عبادت و نیایش خداوند مشغول بود، جبرئیل مژده تولد عیسی را به او می‌دهد. این موضوع در سه نگاره آثارالباقیه (تصاویر ۷، ۸ و ۹) بسیار ساده ترسیم شده است. حضرت مریم در مکانی محرابی شکل (به نشانه محلی مقدس) و متأثر از متون تفسیری نشسته است که جبرئیل بر او ظاهر شد. در هر سه تصویر (۷، ۸ و ۹)، روبان حلقه‌زده به دور گردن جبرئیل، متأثر از بیژانس ترسیم شده است. علاوه بر این، در دو تصویر (۷ و ۸)، مریم در حال رسیدن پنبه به تصویر درآمده است که این موضوع با آنچه در متون تفسیری آمده مغایرت دارد. تنها در تصویر ۹ مریم (س) تسبیحی در دست دارد و مشغول عبادت است. همچنین در این نگاره، مریم در کنار بنایی دارای گنبد ترسیم شده که تأکید بر عبادت او دارد. در حالی که در نگاره بشارت جامع‌التواریخ (تصویر ۶) زمانی که ایشان برای آب برداشتن به چشمه می‌رود، جایی است که جبرئیل بر او ظاهر می‌شود و بشارت تولد عیسی را به او می‌دهد که بسیار متأثر از هنر مسیحی است. این موضوع در متن جامع‌التواریخ این‌طور آمده است:

تصویر ۱۰. بشارت تولد عیسی، منتخبات مثنوی، اصفهان، ۱۰۱۸ ه.ق.، کاخ گلستان (حسینی‌راد، ۱۳۸۴: ۳۶۲)

تصویر ۹. بشارت تولد عیسی، آثارالباقیه بیرونی، مثنی برداری از نسخه دوره ایلخانی، کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری (شایسته‌فر، ۱۳۸۶: ۳۸)

جامع‌التواریخ و الگوی مسیحی دانست؛ در حالی که در سایر نگاره‌های یافت‌شده، محل میعادگاه در بنایی محرابی شکل (احتمالاً به نشانه مکانی مقدس) ترسیم شده که نشان از رجوع نقاشان به تفاسیر قرآنی دارد.

در تمامی نگاره‌های بشارت تولد عیسی، به‌استثنای جامع‌التواریخ، حالت دستان مریم (س) به یک صورت به تصویر درآمده و تنها در نگاره منتخبات مثنوی، مریم (س) با شعله مقدس ترسیم شده است.

به‌طور کلی، جایگاه معانی بشارت تولد عیسی در نگارگری اسلامی بر اساس آیات قرآن کریم و متون تفسیری را می‌توان به سه گروه تقسیم کرد:

۱. نگاره‌هایی که کاملاً منطبق با آیات قرآن و متون تفسیری تصویرسازی شده‌اند.

این نگاره‌ها با توجه به آنچه در متن قرآن و متون تفسیری آمده، به تصویر درآمده‌اند.

۲. نگاره‌هایی که تا حدودی منطبق بر آیات قرآن و متون تفسیری هستند.

مریم برای آوردن آب رفته بود تا اینکه به غاری که چشمه آبی در آن جریان داشت رسید و جبرئیل به صورت مردی با او سخن گفت (نسخه خطی: f.22r) (URL: 9). این نگاره (تصویر ۶) از لحاظ ساختاری و روایی، نمونه‌ای از ترکیب «چند فرهنگی» تبریز دوره ایلخانی را نشان می‌دهد. فرم قوس‌های تو در تو کوه‌ها و دهانه بیضوی شکل غار، متأثر از نقاشی بودایی است. همچنین، فرم بیضوی به نام ماندورلا (در زبان ایتالیایی)؛ یعنی فرم بادامی شکلی که پیکر مسیح را در بر می‌گیرد، در هنر مسیحی نشانی از تولد حضرت عیسی است. در واقع، با رجوع به متن جامع‌التواریخ مشاهده می‌کنیم که نگارگران جامع‌التواریخ در به تصویر کشیدن این موضوع، به روایت متن و ترکیب آن با الگوی بیزانسی بسنده کرده‌اند (محمدزاده، ۱۳۸۷: ۱۵). به‌طور کلی، تفاوت بارز بشارت تولد عیسی در جامع‌التواریخ با سایر نگاره‌های ادوار بعدی نگارگری اسلامی، در مکان بشارت و یا محل میعادگاه است. در نگاره جامع‌التواریخ، نگارگران محل میعادگاه را در کنار چشمه ترسیم کرده‌اند که این امر را می‌توان متأثر از متن

جدول ۳. عناصر تصویری نگاره‌های معجزه بشارت تولد حضرت عیسی در نگارگری اسلامی

تفاسیر	متن قرآنی	صفوی		ایلخانی			عناصر تصویری تصویر ۶	
		تصویر ۱۰	تصویر ۹	تصویر ۸	تصویر ۷			
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	حضرت مریم	
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	فرشته (جبرئیل)	
-	-	-	-	-	-	-	روح‌القدس	
-	-	-	-	-	-	-	محراب	
-	-	-	-	-	-	-	کتاب	
-	-	-	✓	-	-	-	تسیح	
✓	-	✓	✓	✓	✓	-	مکان محرابی شکل	میعادگاه
-	-	-	-	-	✓	-	چشمه	
-	-	-	-	-	-	-	کبوتر	
-	-	-	-	-	-	-	گُل سوسن	
-	-	-	-	-	-	-	نور الهی	
-	-	✓	-	-	-	-	هاله تقدس مریم	
-	-	-	-	-	-	-	عصا	
-	-	✓	-	-	-	-	کتیبه	

(نگارندگان)

در این نگاره‌ها میان آیات قرآن و متون تفسیری با نگاره ترسیم‌شده، تفاوت‌هایی موردی وجود دارند.

۳. نگاره‌هایی که بر اساس آیات قرآن و متون تفسیری ترسیم نشده‌اند.

این نگاره‌ها بیشتر متأثر از هنر سایر ملل و یا بر اساس بینش نگارگران ترسیم شده‌اند.

جایگاه معانی بشارت تولد عیسی در نگارگری اسلامی بر اساس آیات قرآن و متون تفسیری، در جدول ۴ قابل مشاهده است.

با این توضیحات و با توجه به آیات قرآن و تفاسیر، نگاره آثارالباقیه محفوظ در کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری و منتخبات مثنوی، منطبق با روایات قرآنی هستند.

بررسی تطبیقی

با توجه به بیان نسبتاً مشابهی که در مورد معجزه بشارت تولد حضرت عیسی (ع) در دو دین اسلام و مسیحیت وجود دارد و با در نظر گرفتن آنکه متن انجیل و قرآن کریم به جزئیات ماجرا نپرداخته و روایات و متون تفسیری به بیان برخی جزئیات می‌پردازند، می‌توان دید عناصر تصویری به‌کاررفته در به تصویر کشیدن یک موضوع واحد در دو دین متفاوت، گاه متأثر از اعتقادات و آموزه‌های دینی و حاصل تفکر بصری هنرمندان در بازنمایی آنها و گاه متأثر از سایر فرهنگ‌ها در ادوار مختلف، سیر تحول خود را طی کرده‌اند. همچنین از آنجایی که این تصاویر الهام‌گرفته و متأثر از باورهای دینی به تصویر درآمده‌اند، از این‌رو، این تصاویر منبعی برای رسیدن به شناخت و معرفت دینی به شمار می‌روند.

در اسلام، نگارگران در به تصویر کشیدن بشارت تولد عیسی که نمونه‌های آن در هنر مسیحیت به وفور وجود داشت، با الهام یا الگوبرداری از آن بهره برده‌اند. آنان در ابتدا

بسیار متأثر از هنر مسیحیت عمل کرده و به مرور زمان تنها در استفاده از برخی جزئیات صحنه از تصاویر مسیحی الهام گرفته و آن را با تغییراتی در هنر خود استفاده کرده‌اند. این روند تغییرات را می‌توان در نگاره‌های جامع‌التواریخ تا منتخبات مثنوی مشاهده نمود. عکاشه نیز در کتاب "نگارگری اسلامی" می‌نویسد: احتمال دارد در مواردی مانند بشارت تولد عیسی، نگارگران مسلمان نمونه‌هایی از تصاویر مسیح و نسخه‌های مصور انجیل در اختیار داشتند که از آنها الهام گرفته باشند (عکاشه، ۱۳۸۰: ۱۲۳). یکی از این موارد، روبان جبرئیل است که در سه نگاره "بشارت" آثارالباقیه، روبان دور سر جبرئیل متأثر از هنر مسیحیت است. به تدریج نگارگران در هنر اسلامی در ترسیم فرشتگان، روبانی بلند را کمی بالاتر از کمر نقش بستند. همچنین، الگوبرداری از هنر مسیحیت را می‌توان در نگاره بشارت تولد عیسی در جامع‌التواریخ مشاهده کرد. این موضوع، به دلیل تسامح مذهبی در دوره ایلخانان است. به عبارت دیگر، علی‌رغم غالب بودن نگرش اسلامی در نگاره بشارت تولد عیسی در جامع‌التواریخ، این نگاره از لحاظ شیوه هنری به‌وضوح متأثر از هنر بیزانس و هنر چینی است و این تأثیر در مواردی تا حد تقلید ترکیب‌بندی‌ها و طراحی فیگورها دیده می‌شود (محمدزاده، ۱۳۸۷: ۱۹). نگاره "بشارت" جامع‌التواریخ، هم در نحوه ترسیم موضوع و موقعیتی که جبرئیل بر مریم (س) ظاهر می‌شود و هم در ترسیم عناصر تصویری مانند؛ پیکره‌ها، کوه‌ها و همچنین حالت دستان جبرئیل، بسیار متأثر از بیزانس است. این موضوع را می‌توان در خطوط ضخیم چین و چروک لباس‌ها نیز مشاهده کرد. همان‌طور که گفته شد، تأثیر بیزانس در نگارگری دوره ایلخانی را می‌توان به دلیل ارتباط مسلمانان با مسیحیان در این زمان دانست. در واقع، تسامح دینی مغولان باعث افزایش تبادلات فرهنگی و در نتیجه، تأثیرپذیری فرهنگی

جدول ۴. جایگاه معانی در نگاره‌های بشارت تولد عیسی در اسلام بر اساس آیات قرآن و تفاسیر

دوره	نگاره	نگاره‌هایی که منطبق بر آیات قرآنی و متون تفسیری هستند	نگاره‌هایی که تا حدودی منطبق بر آیات قرآن و متون تفسیری هستند	نگاره‌هایی که مغایر با آیات قرآن و متون تفسیری هستند
ایلخانی	تصویر ۶			✓
	تصویر ۷		✓	
	تصویر ۸		✓	
صفوی	تصویر ۹	✓		
	تصویر ۱۰	✓		

(نگارندگان)

هستند خدای پدر، حضرت عیسی (ع) و روح القدس یک ذات هستند که در سه شخصیت وجود دارند. همان طور که بیان شد، روح القدس در هنر مسیحیت به صورت کبوتر سفیدرنگ نشان داده می شود و در واقع، حضرت عیسی (ع) حیات خود را از روح القدس دریافت کرد (سرمستانی و دیگران، ۱۳۹۹: ۷۷) و از آن به عنوان روح مسیح یاد می شود.

نکته قابل توجهی که وجود دارد، حالت اشاره دست جبرئیل و خدای پدر است. این حالت دست را می توان بارها و بارها در نگاره ها و نقاشی های دیگری با موضوع متفاوت در هنر مسیحیت مشاهده کرد که در آن تصاویر این حالت اشاره، تنها برای انسان های برجسته مانند؛ پاپ، کشیش، حضرت عیسی، جبرئیل و یا تصویر خدای پدر ترسیم شده است. در واقع، این حالت اشاره دست توسط کشیش، برای آمرزش گناه یا برکت دادن است که با بالا بردن دست راست با شست و دراز کردن دو انگشت جهت نشان دادن تلیث است. در کلیسای یونانی، چهار انگشت بالا برده می شود؛ به طوری که انگشت سوم را نیمه خم کرده و انگشت چهارم را با انگشت شست پایین نگه داشته و انگشت پنجم را نیمه خم می کنند. با این کار، حرف یونانی ICXC را نشان می دهند که خلاصه نام عیسی مسیح است. در کلیسای شرقی، این علامت توسط عیسی، حواریون و فرشتگان مقرب نشان داده می شد (هال، ۱۳۹۲: ۲۲۶). تحت تأثیر هنر مسیحیت، همین حالت دست را می توان در نگاره جامع التواریخ با موضوع بشارت تولد عیسی، در دست راست جبرئیل مشاهده کرد (تصاویر ۱۱، ۱۲ و ۱۳). همچنین، سال ها بعد در دوره صفوی در نسخه فالنامه در نگاره های با عنوان معجزه شق القمر پیامبر، می توان دید که پیامبر با اشاره دست راست خود و با همین حالت اشاره به ماه، ماه را دو نیم می کند. علاوه بر این، این حالت دست بسیار شبیه حالت دست عیسی در بسیاری از تصاویر

شد. برای نمونه، در کتابخانه ربع رشیدی، محققین مسیحی در مورد تألیف کتاب جامع التواریخ کمک می کردند (گری، ۱۳۸۳: ۲۹). این امر می تواند نشان از تأثیر مسیحیان در دوره ایلخانی باشد و همان طور که در نگاره بشارت تولد عیسی در جامع التواریخ مشاهده می شود، این نگاره با آنچه در روایات قرآن آمده مغایرت دارد و با توجه به متن جامع التواریخ و متون مسیحیان ترسیم شده است.

با توجه به جدول ۵ و با مقایسه دو جدول ۱ و ۳ مشخص می شود هنرمندان دو دین اسلام و مسیحیت در به تصویر کشیدن بشارت تولد عیسی (ع)، از عناصر تصویری مشترک و ثابت مریم و فرشته استفاده کرده اند. عناصر تصویری روح القدس، محراب، کتاب، کبوتر، گل سوسن و نور الهی مختص هنر مسیحیت و عناصر تصویری تسبیح و محل محرابی شکل، مختص هنر اسلامی هستند. همچنین در هنر مسیحیت، هنرمندان برای نشان دادن داستان معجزه آسای بشارت و تجسد، از عناصر سمبلیک در تصویر بهره گرفته و از سنت و روش های تفسیری قرون وسطی سود برده (Holmes, 1999: 232) و در اسلام، از روایات و متون تفسیری استفاده کرده اند. در کتاب انجیل و قرآن کریم مقصود از فرشته، جبرئیل است که به مریم (س) بشارت تولد عیسی را می دهد؛ در حالی که مقصود این دو دین مورد بحث، در مورد روح خدا متفاوت است. در انجیل، روح خداوند به کبوتر تشبیه شده و ترسیم روح خداوند در تصاویر مسیحی به صورت کبوتر است و این امر، نشان از رجوع نقاشان به متن انجیل و اعتقاد به باور تجسد دارد؛ در حالی که در اسلام و متون تفسیری مقصود از روح خداوند، یکی از فرشتگان مقرب و بزرگ (معمولاً جبرئیل) است که پیام آور خداوند است و این امر را می توان در نگارگری اسلامی نیز مشاهده کرد. در مسیحیت، روح القدس (روح خدا) سومین شخص تثلیث است. آنها معتقد

تصویر ۱۳. اشاره دست خدای پدر، بخشی از تصویر ۴

تصویر ۱۲. اشاره دست فرشته، بخشی از تصویر ۳

تصویر ۱۱. اشاره دست جبرئیل، بخشی از تصویر ۶

جدول ۵. تطبیق متن در معجزه بشارت تولد حضرت عیسی در نگارگری اسلامی و مسیحی

تفاوت‌ها	شبهات‌ها	نگارگری	نگارگری	عناصر تصویری
		مسیحی متن انجیل	اسلامی متن قرآن و تفاسیر	
	حضرت مریم به‌عنوان عنصری ثابت در تمام تصاویر بشارت در نگارگری اسلامی و مسیحی ترسیم شده است.	✓	✓	حضرت مریم
	فرشته (جبرئیل) به‌عنوان عنصری ثابت در تمام تصاویر بشارت در نگارگری اسلامی و مسیحی به تصویر درآمده است.	✓	✓	فرشته
	با توجه به اینکه متن انجیل به روح‌القدس در زمان بشارت تولد عیسی اشاره می‌کند، در هنر مسیحی، روح‌القدس در اکثر تصاویر بشارت ترسیم شده است.	✓	-	روح‌القدس
	تصویر محراب در برخی از تصاویر بشارت در هنر مسیحی وجود دارد.	-	-	محراب
	تصویر کتاب در اغلب تصاویر بشارت در هنر مسیحی وجود دارد.	-	-	کتاب
	تنها در یک مورد در نگارگری اسلامی، تصویر تسبیح در دست حضرت مریم کوزه و دوک در دست دارد؛ در حالی که در هنر مسیحی این عنصر وجود ندارد.	-	-	تسبیح
	تنها در تفاسیر اسلام از محل میعادگاه بشارت صحبت شده است. از این‌رو، در اکثر آثار هنر اسلامی، محل میعادگاه به صورت مکانی محرابی‌شکل به نشانه محلی مقدس ترسیم شده و تنها در جامع‌التواریخ، محل میعادگاه در کنار چشمه نمایان شده است.	-	✓	میعادگاه
	با توجه به اینکه در متن انجیل به محل میعادگاه اشاره‌ای نشده است، اغلب هنرمندان در ترسیم این موضوع، محل میعادگاه را بیرون خانه یا معبد و برخی دیگر داخل خانه یا معبد ترسیم نموده‌اند؛ در حالی که در نخستین نمونه‌ها حضرت مریم (س) در کنار چشمه دیده می‌شود.	-	-	کیوتر
	روح خداوند در انجیل به کیوتر تشبیه شده و در اکثر آثار بشارت در هنر مسیحی به تصویر درآمده است.	-	-	گل سوسن
	گل سوسن به‌عنوان نماد مریم باکره در برخی تصاویر بشارت در هنر مسیحی حضور دارد.	-	-	نور الهی
	نور الهی، نماد زندگی و خدای پسر، به‌عنوان عنصری که در کتاب انجیل از آن صحبت شده، در اکثر آثار بشارت در هنر مسیحیت به تصویر درآمده است.	✓	-	هاله تقدس مریم
	هاله تقدس حضرت مریم در تمامی آثار بشارت هنر مسیحی ترسیم شده، در حالی که تنها در یک نگاره در هنر اسلامی هاله تقدس حضرت مریم مشاهده می‌شود.	-	-	عصا
	تصویر عصا در برخی از تصاویر بشارت در هنر مسیحی وجود دارد.	-	-	کتیبه
	کتیبه به‌عنوان عنصری تصویری تنها در یک نگاره در هنر اسلامی مشاهده شده است.	-	-	

(نگارندگان)

در تمامی تصاویر بشارت تولد عیسی در اسلام و مسیحیت می‌توان مشاهده کرد که مریم (س) توسط فرشته جبرئیل از آمدن عیسی مطلع می‌شود. همچنین، هنرمندان فضای میان مریم و جبرئیل را با عنصری جدا کرده که نشان از دو دنیای متفاوت آنان دارد. علاوه بر این در تمامی تصاویر (هنر مسیحیت و هنر اسلامی)، ارائه احساس احترام از طرف پیام‌رسان آسمانی و آرامش، پذیرش و رضایت از خواست پروردگار از طرف پیام‌گیرنده دیده می‌شود.

با عنوان "مریم و کودک" در هنر مسیحیت است. در هنر مسیحیت، این حالت اشاره را نشانه‌ای از برکت، رحمت و نعمت می‌دانند. از نمونه دیگر می‌توان به تصویر پدر، پسر و روح‌القدس اثر آندره روبلف اشاره کرد که در آن حالت دست شخصیت وسط تصویر، به همین صورت است. همچنین، نمونه‌های آن را می‌توان در صحنه‌های بشارت در نمازخانه پلاتین در پالمو و نقاشی‌های کاتاکومپ‌های ویلاتینا نیز مشاهده کرد.

نتیجه‌گیری

موضوع بشارت تولد عیسی (ع) نیز یکی از موضوعات دینی مشترک تصویرسازی در اسلام و مسیحیت است. اما هنرمندان آن در عین نشان دادن هدفی الهی، در به تصویر کشیدن روایت صحنه آن، با تفاوت‌ها و شباهت‌هایی میان ادیان اسلام و مسیحیت آن را ترسیم نموده‌اند که این امر، به دلیل وجود تفاوت‌ها و شباهت‌ها در نحله فکری اسلام و مسیحیت است. به عبارتی، عناصر تصویری متمایز نگاره‌های بشارت تولد در اسلام و مسیحیت، در اختلافات اعتقادی و تفکرات دینی آنها نهفته هستند؛ زیرا هر یک، به یک جامعه دینی خاص تعلق دارد. تفاوت‌هایی که در تصاویر صحنه بشارت تولد عیسی در دو دین مذکور می‌توان به آنها اشاره کرد، آن است که در اسلام به‌استثنای جامع‌التواریخ که بسیار متأثر از بیزانس به تصویر درآمده، در سایر موارد می‌توان گفت ترسیم ژست مریم، حالت دست و ژست جبرئیل، فضا یا محلی که این موضوع در آن ترسیم شده و همچنین دوک و تسبیحی که مریم در دست دارد، با آنچه در مسیحیت نشان داده شده متفاوت است. در نگارگری اسلامی به‌استثنای نگاره جامع‌التواریخ، مریم در فضای درون یک بنای محرابی شکل که نشان از یک مکان مقدس است قرار دارد که این امر حاکی از آن است که این نگاره‌ها متأثر از روایت قرآن و تفاسیر هستند؛ در حالی که ابتدا در هنر مسیحیت، مریم بر سرچشمه تصویر می‌شد و بعدها او را در داخل یا بیرون معبد یا خانه خود ترسیم نمودند. تصاویر بشارت تولد عیسی اگرچه در دو دین اسلام و مسیحیت ترسیم شده و تفاوت‌هایی دارند، با این وجود، تصاویر دارای روح دینی هستند. تمامی تصاویر، به قداست و پاکی مریم تأکید دارند و همچنین، بازگوکننده یک باروری الهی همراه با یک رضایت ضمنی هستند که در چهره مریم نمایان است. در واقع، در تمامی آثار بررسی شده می‌توان دید تأکید هنرمندان بر لحظه‌ای است که مریم مسئولیت را می‌پذیرد. نقطه مشترک که در تمام تصاویر هر دو دین می‌توان دید آن است که جبرئیل با حرکت دست راست خود مژده بشارت تولد عیسی را می‌دهد و حرکت جبرئیل، آغازگر ماجرا است. همچنین، هنرمندان برای جدا کردن فضای مریم (متعلق به دنیای زمینی) و فرشته (متعلق به دنیای آسمانی)، از عناصر مختلفی بهره گرفته‌اند. شباهت‌های بصری نیز میان تصاویر بشارت تولد حضرت عیسی (ع) در اسلام و مسیحیت وجود دارند که می‌توان آنها را به سابقه تأثیرپذیری از فرهنگ بیزانس در دوره ایلخانی در آثار نگارگری نسبت داد و این امر را می‌توان به‌وضوح هم در نحوه ترسیم موضوع و موقعیتی که جبرئیل بر حضرت مریم ظاهر می‌شود و هم در ترسیم عناصر تصویری مانند؛ پیکره‌ها، کوه‌ها و همچنین حالت دستان جبرئیل در نگاره بشارت جامع‌التواریخ مشاهده کرد که بر اساس مفاهیم مسیحیت تصویر شده است.

در هنر مسیحیت، هنرمندان با یک آداب سمبلیک به بیان بشارت تولد مسیح پرداخته‌اند. این عناصر تصویری سمبلیک، کبوتر، نور، کتاب، عصا و گل سوسن هستند که در صحنه‌های بشارت تولد مسیح ترسیم شده‌اند. با وجود آنکه در انجیل در مورد جزئیات موضوع سخنی بیان نشده است، با این حال به نظر می‌رسد نقاشان از یک مدل و الگوی مشخص و یکسانی برای ترسیم این موضوع استفاده کرده‌اند و این الگو در کاشی‌کاری‌ها و ... مورد استفاده قرار گرفته است. در اکثر تصاویر بشارت تولد مسیح در مسیحیت، تصاویر واجد مریم، جبرئیل، روح‌القدس، کتاب،

محراب، کبوتر و نور الهی بوده و چینش این عناصر بصری تقریباً یکسان است. علاوه بر این، با توجه به اینکه متن انجیل به محلی که فرشته بر مریم نازل شد اشاره‌ای نکرده، این داستان در یک محیط آرام (معبد و یا خانه مریم) ترسیم شده است.

به این ترتیب در هنر اسلام، نگاره‌های بشارت تولد عیسی متعلق به آثار الباقیه محفوظ در کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری و منتخبات مثنوی محفوظ در کاخ گلستان، منطبق با روایات قرآنی هستند و تنها نگاره جامع‌التواریخ با موضوع بشارت تولد عیسی در میان نگاره‌ها با این موضوع، بیشترین تأثیر را از بی‌زانس نشان می‌دهد و با آنچه در روایات قرآن آمده، مغایرت دارد و با توجه به متن جامع‌التواریخ و متون مسیحیان ترسیم شده است. هنرمندان در هنر مسیحیت توانسته‌اند در به تصویر کشیدن این موضوع، بسیار نزدیک به تفاسیر انجیل عمل کنند و در این راه، از نماد نیز بهره برده‌اند.

در انتها پیشنهاد می‌شود تصاویر مشترک مربوط به زندگی حضرت عیسی (ع) در هنر اسلام و مسیحیت مورد بررسی و تحلیل قرار گیرند و ارتباط میان متن و تصویر و میزان تأثیرگذاری آنها بر هنر سایر ادیان مشخص شود. همچنین، می‌توان جنبه‌های زیباشناسی تصاویر مربوط به تجسد عیسی (ع) را موشکافی کرد و از این طریق، به نکات مفیدی در جهت شناخت بهتر هنر ادیان دست یافت.

پی‌نوشت

1. Agosten
2. Maestro Daddesco
3. Zanobi Di Benedetto Strozzi
4. San.Marco
5. Master of the Paremen
6. Francesco di Antonio del Chierico
7. Prayer Book of Lorenzo de' Medici

8. در انجیل مرقس (باب اول، فقره ۱۰) آمده است زمانی که مسیح از آب برآمد و دید آسمان شکافته شد، روح مانند کبوتری در وی فرود آمد. در انجیل متی (باب سوم، فقره ۱۶) نیز این‌طور آمده زمانی که عیسی غسل تعمید یافت، از آب برآمد و آنگاه آسمان بر وی باز شد و دید که روح خداوند مانند کبوتری پایین آمد و بر وی درآمد (یا حقی، ۱۳۹۱: ۱۴ و ۱۵).
9. در واقع، ابر برای نشان دادن یک موضوع خدایی یا بحث الهی پیامبران و ایجاد تمایز با سایرین است (Kadoi, 2009: 150). در نگارگری ایرانی نیز ابر را می‌توان در نگاره‌های نسخه آثار الباقیه و یا نگاره‌هایی با موضوع معراج مشاهده کرد که در آنجا نیز می‌توان ابر را نشانی از حضور خدا دانست؛ همان‌طور که پیشینیان، محمل خدایان را بر روی ابرها می‌دانستند.
10. «إذا قالت الملائكة يا مریم ان الله یشرك بکلمه منه اسمہ المسیح عیسی بن مریم و جیها فی الدنيا و الاخره و من المقربین و بکلم الناس فی المهد و کهلا و من الصالحین» (آل عمران: ۴۵).

منابع و مأخذ

- قرآن کریم (۱۳۸۶). ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای، چاپ سوم، قم: آیین دانش.
- عهد جدید (۱۸۹۵). ترجمه روگرت بروس، لندن: fbfs.
- کتاب مقدس: عهد عتیق و عهد جدید (۱۳۷۹). ترجمه هنری مرتن، فاضل خان همدانی و ولیم گلن، تهران: اساطیر.
- آگوستین، قدیس (۱۳۸۰). اعترافات قدیس آگوستین. ترجمه سایه میثمی، چاپ چهارم، تهران: سهروردی.
- بی‌بار، آن‌ماری (۱۳۹۵). دایره‌المعارف مصور مسیحیت. ترجمه حبیب بشیرپور و معصومه انصاری، چاپ اول، تهران: سایان.
- بیومی مهران، محمد (۱۳۸۳). بررسی تاریخی قصص قرآن. ترجمه سید محمد راستگو، چاپ اول، جلد سوم، تهران: علمی و فرهنگی.
- جزایری، نعمت‌الله (۱۳۹۲). قصص الانبیا (تاریخ انبیا از آدم تا خاتم). ترجمه صادق حسن‌زاده و حسین حسن‌زاده، چاپ پنجم، قم: اجود.

- حسینی‌راد، عبدالمجید (۱۳۸۴). *شاهکار نگارگری ایران*. چاپ اول، تهران: موزه هنرهای معاصر تهران.
- حیدری، علی؛ حسنی جلیلیان، محمدرضا؛ نوری، علی و یاراحمدی، مریم (۱۳۹۷). بررسی جایگاه و نقش عصا در اساطیر و ادیان. *ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناسی*، سال چهاردهم (۵۳)، ۱۸۶-۱۵۵.
- راستی‌ماسوله، مهتاب (۱۳۹۲). "تصویرپردازی عیسی مسیح (ع) در نقاشی اسلامی". پایان‌نامه کارشناسی ارشد، هنرهای اسلامی. دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- سادات ناجی، زهره؛ خلیلی نوش‌آبادی، اکرم و علیزمانی، امیر عباس (۱۳۹۴). تأملی در باب کارآمدی برهان معجزه در الهیات مسیحی با نگاهی به کاربرد آن در سنت اسلامی. *فصلنامه اندیشه نوین دینی*، ۱۱ (۴۳)، ۹۴-۷۹.
- سرمستانی، جمشید؛ ابراهیم، علیرضا و حاج ابراهیمی، طاهره (۱۳۹۹). ماهیت روح‌القدس از دیدگاه قرآن کریم و کتاب مقدس. *پژوهشنامه ادیان*، سال چهاردهم (۲۷)، ۸۲-۶۱.
- شایسته‌فر، مهناز (۱۳۸۶). معرفی نسخه خطی آثارالباقیه موجود در کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری. *مطالعات هنر اسلامی*، ۳ (۶)، ۴۲-۲۵.
- شایسته‌فر، مهناز؛ کیانی، کتایون و شایسته‌فر، زهره (۱۳۹۰). بررسی موضوعی شمایل‌نگاری پیامبر اسلام (ص) در نگارگری دوره ایلخانی و حضرت مسیح در نقاشی مذهبی بیزانس متأخر. *مطالعات هنر اسلامی*، ۷ (۱۴)، ۶۰-۴۱.
- طباطبائی، محمدحسین (۱۳۸۴). *تفسیرالمیزان*. ترجمه محمد باقر موسوی همدانی، چاپ بیستم، جلد سوم، قم: اسلامی.
- عکاشه، ثروت (۱۳۸۰). *نگارگری اسلامی*. ترجمه غلامرضا تهامی، چاپ اول، تهران: حوزه هنری.
- کاویانی‌پویا، حمید و امیری‌زرنند، امیره (۱۳۹۷). عصا و جایگاه نمادین آن در فرهنگ‌ها و باورهای باستانی. *ادبیات تطبیقی*، سال دهم (۱۹)، ۲۰۲-۱۸۱.
- کیپنبرگ، اچ. جی. (۱۳۷۲). شمایل‌نگاری و دین. ترجمه مجید محمدی. *نامه فرهنگ*، (۱۶)، ۱۴۷-۱۳۹.
- گری، بازیل (۱۳۸۳). *نقاشی ایرانی*. ترجمه عربعلی شروه، چاپ اول، تهران: دنیای نو.
- محمدزاده، مهدی (۱۳۸۷). قصص قرآنی به روایت نگارگران مکتب ایلخانی تبریز در جامع‌التواریخ. *مطالعات هنر اسلامی*، (۴)، ۱۹-۸.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۷). *تفسیر نمونه*. چاپ پانزدهم، جلد سیزدهم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- موسوی‌لر، اشرف‌السادات؛ حسامی، منصور و خسروی‌راد، زهرا (۱۳۹۷). شمایل‌شناسی پیکره حضرت مریم در نقاشی‌های دوره رنسانس و تطبیق آن با صفات حضرت مریم (س) در آیات سوره‌های قرآنی. *زن در فرهنگ و هنر*، ۱۰ (۴)، ۵۲۵-۴۹۷.
- مولوی، جلال‌الدین محمد (۱۳۳۶). *مثنوی معنوی*. اهتمام و تصحیح رینولد الین نیکلسون، چاپ اول، تهران: امیرکبیر.
- نوروزی‌طلب، علیرضا (۱۳۹۵). معرفی و تحلیل هنر بیزانس. *هنر و تمدن شرق*، سال چهارم (۱۱)، ۸-۳.
- نیشابوری، ابواسحاق ابراهیم‌بن‌منصور ابن خلف (۱۳۸۶). *قصص الانبیا (داستان پیغامبران)*. به اهتمام حبیب یغمائی، چاپ پنجم، تهران: علمی و فرهنگی.
- وارنر، رکس (۱۳۸۶). *دانشنامه اساطیر جهان*. ترجمه ابوالقاسم اسماعیل‌پور، چاپ اول، تهران: اسطوره.
- وربلوسکی، آرجی. تسوی (۱۳۸۳). نور و تاریکی. ترجمه شیرین خادمی. *فرهنگستان هنر، خیال*، ۱۲، ۶۵-۵۴.
- هارت، فردریک (۱۳۸۲). *سی و دو هزار سال تاریخ هنر*. ترجمه گروه مترجمان به سرپرستی هرمز ریاحی، چاپ اول، تهران: پیکان.
- ----- (۱۳۸۶). *تاریخ هنر رنسانس در ایتالیا نقاشی، معماری، مجسمه‌سازی*. ترجمه هرمز ریاحی، نسرين طباطبایی، فریبرز مجیدی و ناتالینا ایوانووا، چاپ اول، تهران: کتابسرای تندیس.
- هال، جیمز (۱۳۹۲). *فرهنگ نگاره‌ای نمادها در هنر شرق و غرب*. ترجمه رقیه بهزادی، چاپ ششم، تهران: فرهنگ معاصر.
- هوشنگی، لایلا و غلامیان، ریحانه (۱۳۹۴). نگارگری و شمایل‌نگاری: تجلی هنر دینی در میان شیعیان امامیه و مسیحیان ارتدوکس. *معرفت/ادیان*، سال ششم (۲۲)، ۳۲-۷.
- یاحقی، محمدجعفر (۱۳۹۱). *فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی*. چاپ چهارم، تهران: فرهنگ معاصر.
- یاسینی، سیده راضیه (۱۳۹۵). مطالعه تطبیقی شمایل حضرت مریم (س) در نگارگری اسلامی و نقاشی مسیحی. *الهیات هنر*، (۶)، ۳۶-۵.

- González, José María Salvador (2012). The Virgin of the Annunciation: A Paradigm of Humility in Medieval Doctrine and Imagery. *Electronic Journal of Antiquity, Middle & Modern Ages*, (15), 318- 357.
- ----- (2013). Flos de radice Iesse. Hermeneutic approach to the subject of the lily in Spanish Gothic painting of The Annunciation from patristic and theological sources. *Eikón /Imago*, 2 (4), 183- 222.
- ----- (2015). The Virgin Mary as a model of obedience in the patristic tradition and her representation in the late medieval iconography of the Annunciation. *Social Sciences and Humanities Journal (SSHJ)*, 10 (8), 2-23.
- ----- (2020). The Annunciation in Fra Filippo Lippi: interpreting some symbolic variants. *De Medio Aevo academic journal*, (12), 39-63.
- Hodne, Lasse (2012). **The Virginity of The Virgin A Study in Marian iconography**. Roma: Scienze e Lettere Roma.
- ----- (2014). Light Symbolism in Gentile da Fabriano's Vatican Annunciation.. *Eikón /Imago*, 2 (6), 33-50.
- Holmes, Megan (1999). **Fra Filippo Lippi The Carmelite Painter**. London: Yale University Press.
- Kadoi, Yuka (2009). **Islamic Chinoiserie and The Art of Mongol Iran**. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Poppi, Fabio Indio Massimo & Kravanja, Peter (2017). Annuntiatio Domini: Metaphoric conceptualization and gesture analysis in painted representations of the Annunciation. *Public Journal of Semiotics*, 8 (1), 26-45.
- Tabot Rice, David & Gray, Basil (1976). **The Illustration to the word history of Rashid al- Din**. United States: Edinburgh University Press.
- URL 1: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/461448> (access date: 2021/11/12).
- URL 2: <https://www.akg-images.fr/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2UMESQJ9CMQR-LE> (access date: 2021/11/12).
- URL 3: <https://www.meisterdrucke.uk/artist/Fra-Angelico/2.html> (access date: 2021/11/12).
- URL 4: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84496839/f20.item.r=Tr%C3%A8s+belles+Heures+de+Notre-Dame> (access date: 2021/11/12).
- URL 5: <https://www.wga.hu/frames-e.html?/html/f/franceso/05/index.html> (access date: 2021/11/12).
- URL 6: [https://images.is.ed.ac.uk/luna/servlet/Jami' al-Tawarikh \(World History\)](https://images.is.ed.ac.uk/luna/servlet/Jami%27al-Tawarikh%20(World%20History)) (access date: 2018/06/02).
- URL 7: [https://images.is.ed.ac.uk/luna/servlet/s/gvw927 World History, f.100r - Oriental Manuscripts.htm](https://images.is.ed.ac.uk/luna/servlet/s/gvw927%20World%20History%2C%20f.100r%20-%20Oriental%20Manuscripts.htm) (access date: 2019/06/12).
- URL 8: [https://gallica.bnf.fr/MUHAMMAD IBN AHMAD AL-BIRUNĪ, m. après 442 h/1050. Al-Āṭār al-bāqiyā 'an al-qurūn al-hāliya](https://gallica.bnf.fr/MUHAMMAD%20IBN%20AHMAD%20AL-BIRUNI%2C%20m.%20apr%C3%A8s%20442%20h/1050.%20Al-%C3%84t%C3%A2r%20al-b%C3%A0qiy%C3%A1%20an%20al-qur%C3%9An%20al-h%C3%A0liya) (access date: 2019/06/14).
- URL 9: [https://images.is.ed.ac.uk, Rashid al-Din Ṭabib Jami' al-Tawarikh Worl Or.Ms.20: f.22r](https://images.is.ed.ac.uk/Rashid%20al-Din%20Tabib%20Jami%27al-Tawarikh%20(Worl%20Or.Ms.20%2C%20f.22r)) (access date: 2018/06/02).

Received: 2021/06/23

Accepted: 2021/11/24

A visual narration and a comparison of the pictures of the enunciation of the birth of Jesus in Islam and Christianity

Somayeh zadamiri* Mahdi Mohammad zadeh**
Rahim charkhi***

Abstract

The art of the religions of Islam and Christianity has been at the service of the religious beliefs and narrations of the books of the Holy Quran and the Bible, and the artists of the aforementioned religions have created works with religious themes according to the historical and social conditions. The enunciation of the birth of Jesus is also one of the common religious themes between Islam and Christianity, which has been considered by artists in different eras. Most of the pictures of the enunciation of the birth of Jesus were painted in Christian art for religious purposes. In fact, this was done in order to better understand the teachings of the Bible to the people. The present article examines the relationship between religion and art and intends to determine by comparative analysis and content study of the images of the miracle of the enunciation of the birth of Jesus in Islam and Christianity which visual narrative is more in line with the religion it has been depicted by? In which element or visual elements is the influence of religion reflected? And what are the visual differences and similarities in the images of the miracle of enunciation between the religions of Islam and Christianity? This research has been conducted by adopting descriptive, comparative, and analytical methods with the aim of examining the extent to which the images of the miraculous images of the enunciation of the birth of Jesus in the two religions are compared. Information and study samples of this research have been collected through library research and the internet. The findings of this study indicate that since there almost exists similar concepts and beliefs among the two religions of Islam and Christianity regarding the miracle of the enunciation of the birth of Jesus, Muslim painters are sometimes influenced by Christian artists in depicting some pictorial elements of this subject and sometimes, they remained faithful to the verses of the Qur'an and interpretive texts. Christian artists have also acted very closely to biblical interpretations in their representation of this religious theme, using symbols in this way.

Keywords: Islam, Christianity, Painting of the enunciation of the birth of Jesus

* Master of Islamic Arts, Tabriz Islamic Art University, Iran.

S.zadamiri@tabriziau.ac.ir

** Professor, Faculty of Art, Tabriz Islamic Art University, Corresponding Author, Iran (Corresponding Author).

m.mohammadzadeh@tabriziau.ac.ir

*** Associate Professor, Faculty of Art, Tabriz Islamic Art University, Iran.

r.charkhi@tabriziau.ac.ir